

Paleolitik Çağ'da Atalar Kültü Düşüncesi Üzerine Bir Değerlendirme An Assessment Of The Idea Of Atalar Cult in The Paleolithic Era

Muammer ÖZDEMİR ^a
DOI: [10.33709/ictimaiyat.1176273](https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1176273)

ÖZET	ABSTRACT
<p>İnsanın anlam arayışında, varoluşsal sorgulamalarında ve kavramsal anlamlandırmalarında en önemli unsurlardan biri dindir. Din ve dine dair tüm unsurlar, geçmişten günümüze bütün toplumların hayatlarında başat faktörlerden olmuştur. Bu düzlemde geçmişinden kopmak istemeyen, ölen yakınlarıyla iç içe bir hayat tercih eden ve onların öteki dünyasını bu dünyadan şekillendirmek isteyen aynı zamanda bu dünyanın da öteki dünya tarafından şekillenmesini hedefleyen antik dönem insanının, idraki derinliği ve dindarlık kipleri kuşkusuz bugünle özdeşleştirilebilir niteliktedir. Bu örüntü içerisinde çalışmada, Aydınlanma Çağı'nın ve Batı'nın kendini üstün görme fikrinin bir süreği olan dine köken arama girişimleri kapsamında atalar kültü fikrine değinilmiş, Atalar ile olan münasebetin Paleolitik Çağ'daki yansıması irdelenmiştir. Mağara resimleri üzerinden sembolik anlatımlar ile ölüm ve ruh arasındaki bağ kurulmaya çalışılmış, ölüme dair Paleolitik Çağ insanının bakışı sorgulanmıştır. Dini ve insani zaruretlerin ölü gömme uygulamalarına yansıması ile ataların hem bu dünyadaki konumlarına hem de öteki dünya algısına ve oradaki konumlarına dair arkeolojik ve teolojik veriler sunulmuştur. Tüm bunları yaparken günümüz yerel topluluklardaki arketipsel olarak yansımalar da ayrıca incelenerek Paleolitik insanının dini düşüncesi hakkında yargıya varılmaya çalışılmıştır. Disiplinlerarası çalışmaların bu sahadaki tutumları, çalışmanın belirleyici unsurudur. Tarihsel anlamda hem Paleolitik Çağ insanının dine dair tutumu hem de bu tutumun kapsamında atalar ile olan münasebeti oldukça önemlidir.</p>	<p>One of the most important elements in human search for meaning, existential questioning and conceptual meanings is religion. All elements of religion and religion have been the leading factors in the lives of all societies from past to present. In this plane, the depth of urine and the religious modes of ancient people, who do not want to break out of their past, who choose a life with their dying relatives, and who want to shape their other world from this world, are undoubtedly identifiable today. In this pattern, the idea of ancestor cult was discussed in the study, as part of religious search initiatives, which are a period of the Enlightenment Age and the West's idea of self-transcendation, and the reflection of the relationship with ancestors in the Paleolithic Age was studied. The Paleolithic Age human's view of death was questioned, trying to establish a connection between the symbolic narratives and the spirit through cave paintings. With the reflection of religious and human membranes in the dead burial practices, archaeological and theological data has been provided on both the position of the ancestors in this world and the perception of the other world and their position there. While doing all this, archaeological reflections in the local communities today were also studied and tried to judge the religious idea of the Paleolithic people. The attitudes of interdisciplinary work in this field are the defining element of the study. Historically, both the attitude of the Paleolithic Age people on religion and the relationship with the ancestors within the scope of this attitude are very important.</p>
<p>Anahtar Kelimeler</p> <p>Paleolitik, Din, Atalar Kültü, Yerel Topluluklar, Değişen Paradigma.</p>	<p>Keywords</p> <p>Paleolithic, Religion, Ancestor Worship, Local Communities, Changing Paradigm.</p>

^a Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
Email: m.ozdemir@alparslan.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

İnsanın kendi varlığına ve evrensel döngüye ilişkin en temel kaygısı, görünmeyeni görünür hale getirmek, sorulması gereken sorular sormak ve bu sorulara çözüm arayışına girerek bilinmeyenleri anlamlandırmaya çalışmaktır. Tüm toplumlarda, sanırım bu döngüsel ve ontolojik meseleler insanın bu tip düşüncesini ve yaşamını önceler ve belirler. Varlık, var olma, yok olma ya da olmama arzusu, sonsuzluğa uzanma, ölümsüzlük diyarına doğru ulaşma, aşkın olanı arama girişimleri basitçe yaşamın en temel ve sistematik arayışlarıdır. Bu arayışlara cevap bulma, hikmetle ve varlıkla olan ilişkiye yön verme yazısız zamanlardan günümüze kadar bütün insanlığın ortak paydası olmuştur. O halde, insanın tüm zamanlarda aynı hisleri ve düşünceleri, aynı kaygıları ve soruları olduğu bilindiğinden dünyanın düzenine, mananın taşıdığı esaslara ve bulunmak istenen her ne ise onun işleyişine mugayir davranmak, ana meselenin anlaşılmasına imkân tanımaz. Zamanın ritimlerine ayak uydurmak ve dönemin hassasiyetlerine göre duruş sergilemek bu noktada önemlidir. Bu sebeplerle bir bütün halinde insanın anlam arayışında atalar kültür meselesini “ötekileştirmeden” ele almak gereklidir. Pek çok disiplinin etki sahasında olan bu konuya “Paleolitik Çağ” üzerinden yapılacak bakış, konunun sınırının genişlemesine yol açacak olsa da farklı bir perspektiften bakılmasında fayda vardır. Çünkü insanın yüzbinlerce yıllık birikiminin ve meselenin arketiplerini sorgulamanın çapraşık anlama çabalarındaki örüntüden asıl anlama kavuşmasına katkı sağlayacağı düşüncesi çalışmanın başlangıcındaki düşüncelyi ortaya koymaktadır. Öte yandan salt pozitivist etkiyle konuya yaklaşmak meselenin sadece indirgenmesine ve ötelenmesine yol açacağından geniş bir perspektifte “Atalar Kültü” düşüncesinin ele alınmasının daha anlamlı olacağı düşüncesi hâsıl olmuştur. Bu çalışmanın sonrasında yapılması planlanan “Neolitik Çağ’da Atalar Kültü” çalışması ile birleştğinde konunun daha da anlaşılması mümkündür. Ülkemizde Paleolitik Atalar Kültü düşüncesiyle alakalı çok fazla çalışma yapılmamıştır. Hem dinler tarihinin hem de eskiçağ tarihinin ilgi alanına giren bu konunun üzerinde düşünülmesi gerekir. Salt yanlı paradigmanın etkisine bırakılmayacak kadar önemli olan bu mesele, Batı’da fazlaca irdelenmiştir. Özellikle Insoll’un antropolojik yaklaşımları önem arz etmektedir. Öte yandan Eliade’de de konuyla alakalı eserlerin ilgili yerlerinde bazı önermelerde bulunmaktadır. Bu çalışma hem Paleolitik Çağ insanının hem inanç dünyasını anlamak hem de ölüme yok oluş, ölüsüne de nesne gözüyle bakmadığını anlamaya dönük muhtevaya sahiptir. Giriş kısmındaki din ve ölüm ile ilgili satırlara Atalar Kültü’nün ne olup olmadığına dair temel oluşturması adına yer verilmiştir. Bazı terminolojik ifadelerin ve kavramsal analizlerin son yıllarda yapılan arkeolojik ve antropolojik çalışmaların getirdiği yeniliklerden dolayı yeniden ele alınması gereklidir.

2. Atalar Kültü ve Din İlişkisinin Tarihiçesi

Kavramsal olarak “ata” kelimesi, yol gösteren, terbiye eden, edep öğreten, kendisine bağlananları kayıran, koruyan gibi manaları bünyesinde ihtiva eder (Alptekin, 1991: 32). Tarih boyunca, tüm toplumlar için önemli bir olgu olan ata veya atalar ile olan her şey, toplumdan topluma farklılık gösterse de bu algının ekseriyetle saygı ve ululama olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Atalar kültürü, saygı ve tazim manalarına gelmekle birlikte korku ifadesini de barındırır. Saygı ve tazim, hayatta iken büyüklere, yaşlılara karşı duyulan ilgi ve yakınlıktan kaynaklanırken, korku ise ruhlarının zaman ve mekân olmaksızın geriye dönebileceği, döndüğünde yaşayanlara zarar verebileceği endişesinden doğmaktadır. Bu sebeple ata ile irtibatın koparılmaması elzemdir (Tümer, 1991: 42). Hayranlık ve derin saygı, gibi beklentilerin muhatabı olan bu kavramın, farklı dillerde farklı karşılıkları olsa da “tapınım”, “tapınma”, “atalara ibadet” gibi karşılıkları oldukça problemlidir.

Öte yandan kült ifadesi bu süreçte daha kapsayıcı durmaktadır ki, özellikle uzak geçmişte yaşayan toplumlarda ritüellerin önemli bir kısmını işgal ettiği düşünülen atalar ile derin iletişim kaygısı kült kavramının kullanılmasını daha olanaklı kılmıştır (Insoll, 2011: 1043). Günümüzde kült kavramının sınırları genişlemiş, pek çok alanda farklı şekilde ele alınmaya başlamıştır. Sözcüğün kökeni Latince tapınmayla ilişkili “cults” sözcüğüyle eşleştirilmektedir. Dini ya da mitik anlamda kült sözcüğü, inancın kapsamında yer alan, yaratıcıyla ilgili olduğu veya onunla ilgi kurmak için vasıta görevi olan işleyişleri ifade eder. Özellikle antropomorf olarak tasvirlenen ve kutsal varlıklara ithafen yapıldığı düşünülen kutsallar ve tanrısal kudretin tezahürleri olarak görülen çeşitli varlık ve nesnelere yüklenen anlamlardır. Kült olgusunda tanrısal güçler, doğanın ve çeşitli nesnelere mitsel karşılıklarına denk gelir (Dilek, 2020: 49-50).

19. ve 20. yüzyıllar çok sayıda ideolojik kökenli¹ tezlerin ortaya atıldığı zaman aralığıdır. Dinin kaynağına köken arama çalışmaları çok sayıda indirgemeci yaklaşımlara sahne olmuştur. Temelinde ötekileştirici argümanlar olan bu yaklaşımlar arasında önemli bir yere sahip olan “Atalar Kültü” düşüncesini Spencer dile getirmiştir. Herbert Spencer, dinin kaynağını “atalar kültü” olarak tanımlamış, First Principles adlı kitabında bakış açısıyla din ve bilim arasındaki ilişkiyi anlatmıştır (Spencer, 2009: 14-17). Kürşad Demirci, Spencer’in The Principles of Sociology kitabından iktibas ettiği satırlarda özetle Spencer’in yabani insanın sıradan olmayan herhangi bir şeyi doğaüstü ya da ilahi olarak kabul ettiğinden bahseder. Ve ardından bu doğaüstü güçlere sahip olan önemli şahsiyet, basitçe kabilenin uzak atası olan kişinin ruhuna saygı duyulduğundan kurulu bir ibadet sisteminin ortaya çıktığını söyler (Demirci, 2021: 71). Bu fikir Tylor’un animizm yani ruhçuluk fikrine² her ne kadar yakın görünse de Spencer, Tylor’un fikrine esasında karşıdır. Teoriye göre, rüya, halüsinasyon ve tabiattaki diğer hareketlilik üzerinden insan, hayvan ve bitkilerin ruhlarının kutsallaştırılması mümkündür ve pek çok dinde bunlar görülmektedir (Pritchard, 1998: 31; Toprak, 2020b: 124). Çünkü ilk zamanlarda yaşayan insanlar kendisinde olan ruhun aynısının diğer canlılarda olduğunu düşünüyor ve cansız nesnelere ve ölümlerin canı ve işleyişte olduğuna inanıyorlardı (Otto, 2014: 157; Örnek, 1971: 25). Öte yandan grubun tüm üyelerini bütün halde bir arada tutan aile reisinin rahip gibi hareket ettiği bir atalar kültü olduğunu söyleyen Morris, daha sonra ise tüm bu dinsel düşüncelerin eskiçağ toplumlarının mülkiyet, din, sosyal, iktisadi, aile ve toplumsal karakterini şekillendiren başlıca unsurlardan olduğunu ifade etmiştir (Morris, 2004: 182). Bu görüşler oldukça muğlak olan ve yeniden tanımlama ihtiyacı duyulan “Atalar Kültü” kavramına getirilen bazı izahlardır.

Antik dönem insanının zamansal ve döngüsel anlamlandırmalarını bilebilmek, buna günümüz penceresinden mana yüklemek elbette ki zordur. Yazılı metinlerin olmadığı, ancak sembollerin iletişimde hüküm sürdüğü ve sofistike olarak düşünülmüş maddi kalıntıların daha ön planda olduğu bu dönemlerin algısını anlayabilmek için insanlık tarihi için en gerekli ve en temel şeylerden olan din fenomenlerini kullanarak bazı çıkarsamalarda bulunabilmek önemli bir yöntem olarak görülebilir. Atalar ile ilişkinin de bu minvalde inanca dair tüm fenomenlerle bir şekilde ilişkisinin olduğu söylenebilir. Bundan dolayı, atalar ile olan ilişkilerini irdelemeden evvel, dinin mahiyetine

¹ Childe’nin devrimleri, Marksist arkeoloji, darwinci arkeoloji üzerinden geliştirilmeye çalışılan paradigmalardan için bkz. Colin Renfrew- Paul Bahn, *Arkeoloji Anahtar Kavramlar*, Çev. Selda Somuncuoğlu, İstanbul, 2021.

² Atalar kültürünün belki de temelini oluşturan ruhçuluk yani animizm fikrini savunan E.B. Tylor Primitive Culture isimli eserinde özetle, ilk dönem insanların rüya, canlandırma ve diğer yollarla ruhun varlığından haberdar olduğunu, entelektüel kültürün ve insanın gelişiminin temelinde, yüksek din kültürünün oluşmasında en temel etkenin ruhlara tapınım olduğunu ve bu durumunun insanı kaçınılmaz olarak huzura ulaştıracağından bahseder. Bkz. Edward Burnett Tylor, *Primitive Culture: Researches Into The Development Of Mythology, Philosophy, Religion, Art, And Custom*, London, John Murray, 1871, pp. 445-450.

ve erken dönem insanı üzerindeki etkisine atıfta bulunmak gerekir. Öte yandan atalar ile olan bu ilişkinin ölüm ve ölüm sonrası hayat ile bağlantısı kurulduğunda meselenin çerçevesi kısmen çizilmiş olacaktır.

Gerek Paleolitik Çağ insanının gerekse günümüz insanının gündelik hayatını, düşüncelerini, yaşayışlarını ve anlamsal arayış çabalarını destekleyen, şekillendiren ve belirleyen en temel unsur dindir. Din ve dine dair her şey ilk dönemlerden beri popüler girişimlerdir. Çünkü insanın var olmak, hakikate ulaşmak, aramak, bulmak, maddi kaygıların ötesine geçerek aranan şeye ulaşmak, sonsuzluğa ve hatta ölümsüzlüğe kavuşmak gibi amaçları vardır. Bu amaçların bir araya gelmesiyle dinlerin argümanları arasında ciddi bir ilişki vardır. Çünkü dinin belirleyici ve toplumsal bir yönü vardır. Ünlü dinler tarihçisi Mircea Eliade'nin bu konudaki yaklaşımı önemlidir. Eliade (2014: 21): "Din, insanla ilintili bir olduğu için toplumsal, dilsel ve ekonomik bir olgudur; çünkü insan dilden ve toplumsal yaşamdan ayrı düşünülemez." der. Meseleye bu noktadan devam edecek olursak dinin toplumsal mahiyeti ve insan üzerindeki etkisinin anlaşılabilmesi adına din ile ilgili olan her ne varsa tarihsel süreç içerisinde bütün toplumlarda mevcut olduğu söylenebilir. Bu düşüncenin yansıması olarak din pratikleri sadece inanç dünyasına etki etmemiş, aynı zamanda toplumsal argümanlara sirayet etmiş olduğu en nihayetinde söylenebilir (Durkheim, 2005: 61). Bu süreç için kabul edilebilir yaklaşımlardan biri ise dinin insanlık tarihiyle beraber var olan en eski kurumlardan olduğu yaklaşımıdır. Bu doğrultuda Arnold Toynbee'nin insan hayatının en esas öğelerinden biri olan dinin, uzun süre ihmal edilmesinin ya da yok sayılmasının, bastırılmasının tarihsel süreçte mümkün olmadığını söylemesi de ana düşünce olarak kabul görebilir (Toynbee, 2008:249). Rudolf Otto, dinin insan üzerindeki etkisine dair üç faktörden bahseder. Eğilim ve uyarılma, dini tecrübeler ki bu kutsalın göstergesidir, düşünüş, hissediş ve arzulayısta kutsal ile irtibat kurulmasıdır (Otto, 2014: 214-215). Geertz, "Yerel Bilgi" adlı eserinde ata olarak kabul edilen kişiliklerin doğal görünümüne aktarılmasının üç yolla mümkün olduğunu söyler. Gerçek metamorfozla (başkalaşım) atanın gövdesi maddi bir nesneye dönüşür. Ata gövdesinin veya kullandığı aletin izini bırakır. Son olarak dışlama adı verilen bir metotla ata gövdesinden bir nesne çıkarıp bırakır. Bu şekilde taşlık bir tepe, bir taş ya da başka bir nesne ata olarak kabul edilebilir (Geertz, 2007: 190). Tüm bu yaklaşımlar insanın tarihsel serüvenindeki dinin yerini ve mahiyetini anlamaya, aynı zamanda atalar ile olan irtibatı sorgulamaya olanak sağlayabilir.

Dinler tarihi uzmanlarının dinin ne olduğuna dair sözleri ve tanımlamaları sonuç olarak kapsamı tam anlatamamakta ve eksik kalmaktadır. Ancak bütün dinler tarihi kitaplarından çıkarılabilecek ortak nokta şudur: Dinin din olabilmesi için bir takım zaruretler vardır. Yaratıcı inancı, kutsal anlayışı, ölüm ve ölümden sonraki hayat ile alakalı bazı düşünüşler, kutsal alan ya da tapınak denilebilecek özel alanlar, metafiziksel iletişim için gerekli yüksek uyarımlı ritüelsel eylemler en temel gereksinimlerdir. Bazı istisnalar olsa da (Caynizm gibi) genellikle bu temel olgulara ihtiyaç vardır³. Atalar kültürünün de bu düşüncelerin kapsamı içerisinde yer edindiği, kendi başına din olmayacağı ve dinin pratikleri arasında sayılabileceği söylenebilir. Öte yandan sözü edilen düşünceler ile atalar kültürü arasındaki en ilişkili başlıklardan biri ölümdür. Çağlar boyu insanın ölüme karşı duruşu ve sorgulayışları oldukça önemlidir. Ölüm kadar hiçbir şey bizi nihai sınırlılıklarımızla yüzleşmeye zorlayamaz (Shults, 2018: 134). Bundan dolayı ölüm kavramını bilmek, insanın ölüme bakışını anlamak tarihi süreç açısından önem arz etmektedir.

³ Detaylı bilgi için bakınız: Kürşat Demirci, *Dinler Tarihinin Meseleleri*, İstanbul, 2021; Mircea Eliade, *Dinler Tarihinin Giriş*, İstanbul, 2017; Mahmut Aydın, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi- Tarih, İnanç, İbadet-*, İstanbul, 2018.

Atalar kültürü, öz mana itibarıyla ölüm ile doğrudan alakalıdır. Ölmüş yakınlarımızın nereye gittiği ve onları orada nelerin beklediği hep bir arayışa çıkış noktası olmuştur. O halde, ilk dönemlerde yaşayan insandan günümüze kadar bütün insanlık için ortak payelerden birisi olan ölüm konusu insan oluşun temel karakterlerinden biridir ve hayatın anlamının var olup olmadığı, varsa varlık ya da hiçlik mesabesinde bu sürecin nereye doğru evrildiği sorgulanması gereken ana meselelerdendir. Eğer, İnsanın en erken dönemlerden itibaren ölüme bakışını anlarsak atalar ile olan irtibatın neden gerekli olduğunu da anlamış oluruz. Ölümlü varlıklar olarak hayatın da ölümün de bir anlamı olması gerekir. İnsanın ölümü sezinleyebilmesi, ölüme anlam atfetmesi ve ölüm üzerine düşünebilmesi tamamen insana verilen bilişsel ve dilsel yeteneklere sahip olmasındadır (Spellman, 2020: 29). Aslında bu yetenekler insanın inanç dünyasını anlamamıza da katkı sağlar. Tüm bunlar ölmüş olan ataların manevi kalıntılarından yeni bir toplum düzeni inşa etme girişiminin tezahürü olabilir. Çünkü ölüm ile beraber ortaya çıkan bir takım faaliyetlerin tüm toplumdaki insanların ortak duygularının, kaygılarının ve düşüncelerinin somutlaştırılmış hali olduğu, hatta ölüm ve yeniden doğuş ile beraber bazı sosyal dengelerin tekrar sağlandığı düşünülmektedir (Brown, 1995: 5-6). Bu sadece maddi dünyayı yeniden oluşturma değil aynı zamanda ölümden sonraki yaşama maddi dünyadan müdahale etme bir nevi yeniden dizayn etme girişimidir. Atalar ile kurulacak olan bu manevi bağ esasında “öteki dünya” algısı ile de doğrudan ilgilidir. Neredeyse tüm toplumlardan çıkarsanabilecek bir gerçek var ki o da insanların maddi dünyadan ziyade manevi, görünmeyen, gizil, öteki dünyayı anlama girişimlerine başlangıçtan beri öncelik verdiğidir. Maddi, somut, görünür dünya ile manevi, soyut, öteki dünya arasındaki o keskin çizgiyi aşma girişimleri ve öteki dünyaya uğurlanan “ata” ile irtibatın koparılmama isteği bu sürecin yönlendiricileri arasında olmalıdır. İslami literatürde ahiret âlemi ve inancı olarak geçen bu düşüncenin bütün toplumların spiritüel yaşamında var olduğu fikri yaygın kabullerdendir. Gerek uzak geçmişte yaşayan atalarımızın dünyasının gerekse günümüz dünyasının öteki dünya algısını ve bu dünyaya yön verme arzusunu anlamak için Van Gennep’in yaklaşımı bu doğrultuda önem arz etmektedir. Van Gennep’e göre, insanı ölümden sonra üç aşama beklemektedir. Bu aşamalardan ilki olan ayrılma evresinde ölen kişinin yakınları hayatlarında bazı değişiklikler yaparlar. Ayrılma evresinin kolay geçiştirilmesi için bir takım ritüeller oluşturarak kendilerini muhafaza ederler. Diğer aşama geçiş aşamasıdır ki bu aşamanın gerektiği gibi olmaması ruhun öteki tarafa ulaşamamasına yol açar ve bu durum yaşayanları oldukça zora sokar. Bu süreç ise bazı ritüeller ve veda törenleri, maddi uygulamalar, kutsal nesnelere, kurbanlar ve diğer uygulamalar vasıtasıyla idame ettirilir. Son aşamada ölen kişinin öteki âleme olan yolculuğu ilk iki aşama ile tamamlanır, insanlar ölen kişiyle ayrılır ve yas durumu sona erer. Herkes günlük aktivitesine geri döner (Gennep, 1960:VII). Bütün bu sürecin belirli bir düzen içerisinde yürütülmesinden, ölünün ait olduğu yere ulaştırılmasından ve yaşayanların muhafazasından sorumlu olan din adamlarının da süreçteki kritik rolü tüm dönemlerde ve toplumlarda yadsınamaz. Hem yazıdan önceki dönemlerdeki hem de günümüz toplumlarındaki dini yaşamda belirli ve etkili fonksiyonları, dini öğretilerin hayata aktarılmasındaki vazifeleri, hayat ve ölüm hatta ölümden sonraki yaşam, dolayısıyla atalar ile ilişkideki aktif rolleri tartışılmaz. Sorumluluk sahibi bu seçilmiş insanların kadim dini geleneklerde kutsal olarak görülmesi ve adeta fenomen olarak diğer dini ve kutsal fenomenlerle ilişkilendirilmesi mümkündür (Karslı, 2013: 28). Bu yetilerinden dolayı farklı isimlerle adlandırılrsa da yazısız zamanlar içerisinde böylesine bir vazifeyi yüklenen bu seçilmiş insanların varlığı son arkeolojik çalışmalar ile belirginleşmeye başlamıştır.

Paleolitik Çağ’daki insanın dinini ve hayata olan bakışını günümüzden tam olarak bilebilmek zordur. Özellikle disiplinlerarası çalışmaların yaygınlaştığı günümüzde sosyal antropoloji, psikoloji ve teoloji tarih bilimi ile birleştiğinde bazı muğlaklıklar açığa çıkmaktadır. Bunun bir diğer metodu

ise geçmişi bugünden anlamaya çalışmaktadır. Arketipler üzerinden nesilden nesile aktarılan ve kolektif belleğe katkı sağlayan dini ve sosyal uygulamaların izini sürebilmek gereklidir. Buna ışık tutacak veriler için bazı yerel toplulukların yaşamlarındaki arketipik örnekler bakılması ve süreç içerisindeki değişim, dönüşüm ve benzerliklerinin sorgulanması önemlidir.

3. Yerelerde Atalar Kültü

Öteki dünyanın nasıl olduğuna ve ölüleri orada nelerin beklediğine dair düşünceler, tüm toplumlarda inançsal bazı aktiviteleri beraberinde getirmiştir. Ölen yakınların yok olmadığını, bilinmeyen alemde yaşadıklarını ve yaşayanların dünyasına müdahale edip bu dünyayı iyi ya da kötü olarak şekillendireceğine olan inanışlar atalar kültü olarak kabul edilmektedir ve günümüze kadar çoğu toplumda ve inanç sisteminde varlığı görülmektedir. Atalara saygının eşiği toplumdan topluma farklılık gösterse de bu ölmüş kişilere karşı takınılan tutum benzerdir. Çünkü bu kişilerin hem bu dünyaya olumsuz anlamda müdahalesi önlenmeli, hem de ölümler dünyasında yeri sabitlenmelidir. Gerektiğinde ise yardıma çağrıldığında yardıma gelmeli, kötü ruhlardan ve bela, musibet ya da afetlerden korunmalıdır. Bu kişiler bir Tanrı değilse de üstün güçlere sahip doğaüstü varlıklar olarak kabul edilmiştir. Atalar ile olan iletişim kaygısının olduğu toplumlarda bu örnekler görülebilir. Mesela Japonya’da Konfüçyanizm ve Şintoizm’de ataları günlük hayatlarına dahil etmek gibi bir düşünce vardır. Şintoizm’de ölmüş atalara ve kahramanlara yönelik bir takım ritüeller düzenlenmiş ve onlar memnun edilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte olağanüstü güçlere sahip olan ancak günlük hayatta çok da yardım istenmeyen “Kami” ye sunulmak üzere bazı ritüeller hazırlanmıştır. Aynı bakış açısıyla Şintolar ölümleri için kurbanlar da kesmişler ve onlara kılıç, kalkan, yiyecek gibi şeyler de sunmuşlardır (Aydın, 2018: 273-274; Schimmel, 1999: 33) Bu algılayışın temel nedeni ölümleri ile bir dereceye kadar paylaşmak ve onları sakinleştirip yatıştırmaktadır. Japon atalar inanışına göre ölümlerden tamamen kurtulmak mümkün değildir. O halde onlara günlük olarak yiyecek sunulmalıdır. Bu şekilde atalar memnun edilir ve ait olduğu yere gönderilir (Bloch, 1992: 54). Konfüçyanizm’de de benzer uygulamalar görülmektedir. Kişinin varlığı öldüğünde sona ermez. Ruhlar kendi soyundan olanları koruyup kollar. İnsanlar da bu ruhların zarar vermesini engellemek için bir takım ayinler ve ritüeller hazırlayarak saygı ve hürmetlerini gösterirler (Aydın, 2018: 245). Geç Antik dönemde Çin’deki Shang topluluklarında soya bağlılık ve atalara olan saygı ön planda tutulmuştur (Bellah, 2011: 250).

Orta Asya’da yaşayan toplumları atalarının ve toplum tarafından kutsal kabul edilen seçkin bireylerin hem mezarlarına hem de ölü bedenlerine önem vermişler, çeşitli dini uygulamalar yaparak onlara saygılarını ifade etmişlerdir. Özellikle yüksek alanlar ve tepeler, taş ve kayalar ölen ataların ruhlarının indiği alanlar olarak kabul edilir. Altay dağlarında yılın belirli dönemlerinde dağların üzerine gelir ve orada atalar ile ilgili ritüeller yapılır. Şamanizm’in yaygın olduğu bu topluluklarının bazılarında yapılan dini ayinler oldukça ilginçtir ve atalar ile ilgilidir. Bahar mevsiminin gelmesiyle beraber yüksek dağlara çıkıp orada ölüm ile ilgili ayinler düzenlemek, süt serpmek, gök gürlediği zaman göğe ok atmak, yıldırım çarpması sonucunda ölen kişilerin ruhları için ayinler düzenlemek yaygın görülen atalar kültü ile ilgili işleyişlerdir (Güngör, 2010:326). Öte yandan Orta Asya Türk kültüründe önemli bir yer teşkil eden Pazırık Kurganı atalar ile kurulacak ilişkiye örnek olabilecek niteliktedir. Soylu bir kişinin mezarında defnedilen atların sembolik tarafı bir yana atların geyik maskeli ve başlıklı olarak bulunmasının, yüzlerinde taç, sorguç gibi nesnelere olmasının hem dini hem de atalar ile ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Bu tasvirler ve nesnelere vasıtasıyla hayvan şekilli ruhlara mesajlar verilmek istenmiş olabilir (Çoruhlu, 2012: 1058). Ayrıca bazı mezarlarda kullanılan tabutlarla alakalı da bu minvalde bir söylem geliştirilmiştir. Pazırık’ta bulunan tabutların sergileme törenlerinde ölünün ölmeyen bir sihirli güce dönüştüğünü vurgulayan

Roux, ayrıca Pazırık'ta bazı cesetler üzerinde sahte sakalların olduğundan bahseder (Roux, 1999: 243-274). Bu uygulama Neolitik Çağ'daki modifikasyonları çağrıştırdığından ölümden sonraki hayat ve atalar ile ilintili bir uygulamayı akıllara getirmektedir.

Benzer uygulamalar günümüzde bazı kabileler ve topluluklarda görülmektedir. Endonezya'nın Bali Adası "Ölümler Köyü" olarak bilinen Trunyan Köyü'nde Hindu geleneğe mensup kişilerin mezarları bulunmuştur. Tarumanyan ağacı gibi çok güzel kokan bir ağacın çepeçevre sardığı bu kutsal alanda cesetler açıkta olup, ölümlerin yanına yiyecekler, şahsi eşyalar ve bazı nesnelere armağan olarak bırakılmaktadır. Ölen ataların kafatasları ve kemikleri etler çürüdüktan sonra bir alanda toplanıp, sergilenmektedir. Seylan'daki Vedda halkının inancına göre her yakın akraba öldükten sonra geride kalanları koruyup gözetleyen bir ruh haline gelir. Bu ruhlar hayattaki yakınlarının rüyalarına girerek onlara avlanacakları yerleri söylerler. Bu inancın en önemli özelliği ölen ataların ruhlarına hürmet etmektir. Bolivya'daki Siriono göçebeleri arasında, benzer şekilde, bir adam av sırasında üst üste gelen şanssızlıklarla karşılaştığında önceden iyi bir avcı olan atasının kemiklerinin olduğu yere giderek ondan talihinin düzelmesini ve av için yer tayin etmesini ister (Torrey, 2018:165). Avusturya Aborjinlerin Wembalar Leza adlı bir Tanrı'ya inanırlar ama dua makamı olarak ataları kabul ederler. Ölümlerin ruhlarının dünya üzerinde söz sahibi olduğuna inanılır. Bantu kabilesinde ise Wachaggalarda Ruwa, iyi ve yaratıcı tanrıdır, aynı zamanda ahlak kurallarının bekçisidir. Ancak ölümlerin ruhlarına da adaklar adanır, dualar edilirdi (Eliade, 2017: 70). Endonezya adalarından biri olan Toroja Adası'nda Sulawesi'de ölümler gömülmez, aylar boyunca geçici evlerde çürüyene kadar bekletilirdi. Yeteri kadar çürüdüktan sonra kemikler mezara defnedilirdi. Muhtemelen ölen kişileri temsilen yapılan ve tau tau denilen doğal boyutlardaki ahşap figürler imal edilir ve adeta gözcü gibi dışarıda bekletilirdi. Bunlar hem nöbetçi hem de ölen kişilerin hatırlatıcıları olarak vazife görürdü (Kerrigan, 2018: 10-11).

Ölümler ile irtibatı kesmemek, onların tepkilerini dizginlemek ve yeri geldiğinde yardımlarını ummak için bazı şölenlerin de yapılması gerekir. Bu şölen, tören ya da ayinlerin en temel karakteristik yönleri kutsal mekânlarda ve belirli periyotlarda yapılmasıdır. Bu periyotlar ya da takvimler niceliksel değil nitelikselidir. Saatler, günler, haftalar birbirini izlemez. Her günün, her anın belirli bir anlamı vardır (Tuğrul, 2010: 86). Özellikle atalar ile irtibatlar muhtemelen belirli günlerde yapılmaktadır. Gün, ay ve yıl dönümlerinde yapılan şölenlerde, ayinlerde, ölüm ve doğum zamanlarında, evlilik ve erginlenme ritüellerinde, doğaüstü ve olağanüstü durumlarda yapılan ayinlerde ataların, kutsal kişilerin, seçilmişlerin ve uluların desteği beklenmiş olmalıdır. Afrika yerlileri atalarının ölmediğine, görünmeseler dahi yaşayanlarla iç içe olduğuna inanılır. Bu sebeple, onların temel ihtiyaçlarını ve yeme içme gibi zaruretlarını karşılamak adına geceden tencerelerini boş bırakmaz, yemek ile doldururlar. Atalarından herhangi birinin gece ziyarete gelebileceği düşüncesinden dolayı evin dış kısmına yiyecek bırakır, onların memnuniyetini sağlarlar. Bu şekilde yaşayanlar ile ölümler arasındaki irtibat sağlanmış olur (Arslan, 2016: 27-28). Kanada'daki Ojibwa yerlileri her iki ya da üç yılda bir ölüm şöleni düzenler, bu iki-üç yıllık sürede ölenlerin kemiklerine bolca yiyecek ve diğer bazı maddeler dağıtılırdı. Ölümler bir sicimin üzerine takılı ahşap figürler halinde temsil edilir ve davullar eşliğinde dans ettirilirdi. Karaayak yerlileri de ölümlerin ruhlarının davet edildiği bir dans düzenlerdi. Yoruba halkı, atalarında olağanüstü güçler olduğunu düşünür ve ciddi beklenti içerisine girerler. Gökyüzündeki atalarının sürekli kendilerini gözetlemesini bekler, karşılaştıkları olumsuz olayları, talihsizlikleri, hastalıkları ve beklenmeyen ölümcül vakaları görünmeyen güçlerin toplum üzerindeki etkisi olarak yorumlarlar. Özellikle ata yağmur yağışını, bolluk bereketi, kuraklığı ve kıtlığı, doğal felaketleri topluma getirebilir. Çünkü toplumsal normlara uyulmadığında bu tür felaketler kaçınılmazdır. Atalar toplumsal sistemin

sürekliliğini sağlar. Bundan dolayıdır ki hem kutsal nesnelere hem de atalara ait her şey dinin kendisi olamaz; ancak dinin bir parçası olabilir. (Insoll, 2004: 117; Arslan, 2016: 20).

Atalara olan saygı ve irtibat gerekliliğinin sınırsız örneklerini sıralamak mümkündür. Ancak uzak geçmişte yaşayan atalarımızın idraki ve dini dünyasında belirli bir sistemde işleyişler devam etmelidir. Bu zorunluluk esasında nesiller boyu arketip olarak karşımıza çıkan ve kökenleri çok eski dönemlere dayanan bir süreci beraberinde getirmektedir. Tüm bu işleyişlerde, her şeyin üstündeki güç olan Tanrı olgusunun pek çok toplumun dini algısında olduğu görülmektedir. Bu algı birleştiren ve bölen, yaratan ve yok eden, avutan ve dehşete düşüren bir fikirdir. Şurası neredeyse kesindir ki Tanrı olgusu inanç kadar eskidir. (Winston, 2018: 19-22). O halde, insanlığın ilk çıkış noktasından günümüze değin bir Tanrı/Yaratıcı fikri varsa dini düşüncülerin odağını bu olgu şekillendirmelidir. Bununla birlikte kutsallık atfedilen kişi ya da nesnelere de olması son derece doğaldır. Bu sebeple insanlar, atalarını Tanrı yerine koymamakla birlikte atalarının ruhlarını doğaüstü güç, söz sahibi bir otorite ya da Tanrı'ya aracılık yapan bir merteye olarak görmüş olması mümkündür. Muhtemelen çok sayıda yerli kabileden atalar kültürüne olan tabiiyet, Tanrı'yı nereye konumlandıkları ile alakalıdır. Tanrı'nın yeryüzü ve gökyüzü, görünen ve görünmeyen âlem üzerindeki yetkilerinin yeryüzündeki bazı yetkilerini atalara verdiği olan inanış, atalara ibadet gibi anlaşılabilir. Mircea Eliade'nin bu konudaki yaklaşımı oldukça önemlidir. Ona göre; ilk dönemlerde yaşayan halkların dini yaşamları oldukça karışıktır. Kutsalın farklı kiplerinin tanımlanması elzemdir. Din ne animizme ne de atalar tapınımına indirgenemez. Bu toplulukların üstün hiyerofanilere sahip olduğunu ve yüce varlıklar olduğunu kabul edebilirsek evrimci tezler çürümüş olur (Eliade, 2017: 32).

4. Paleolitik Çağ'da Atalar Kültü

Paleolitik Çağ, insanın var olma mücadelesinde insana ait fitri kavramları göz ardı etmeyerek bir düzen oluşturma girişiminin önemli bir kilit taşıdır. Öyle ki, çok geniş sınırlar içerisinde insanın kendine yaşam alanı bulma, yaşam için gerekli materyalleri oluşturma, nesillerin devamını sağlama ve hayatta kalma girişimleri, Paleolitik Çağ'dan sonraki zaman dilimlerini de etkilemiş ve şekillendirmiştir. Yüzbiniçer yıllık bir birikimin yansıması olarak; hayatta kalabilmiş ve kendine yeni alanlar açabilmiş insan, organize olarak medeniyetleri inşa etmiştir. Bu inşa sürecinde insanın en ön plana çıkan tarafı ise dini hayatın odağına yerleştirmesidir.

Batının etnosentrik (Etnik merkezci), ötekileştirici, kendi medeniyetini üstün görücü ve diğer medeniyetleri aşağılayıcı tavrı, eski dönem insanına "yaban", "ilkel" gibi kavramların yakıştırılmasına sebep olmuştur. Öte yandan bu kavramların sadece insana değil aynı zamanda hukuka, düzene, topluma, devlete de yakıştırılması adeta pozitivist, ilerlemeci ve evrimsel bakış açısının dışavurumudur (Toprak, 2021: 114-115). Tüm bunların doğal bir sonucu olarak sözde ilkel insanın "dini, sistemi, düzeni olamaz" anlayışı yüzyıldan fazladır sosyal bilimlerin argümanlarını ve literatürünü oluşturmuştur. Anadolu ve Mezopotamya odaklı kazılarda yazısız zamanlarda yaşayan insanların oluşturduğu, toplumsal düzene sahip, dini yaşamı merkeze alan, soyut düşünen, ölüsünü ritüellerle defneden ve onu kendisinden ayrı düşünmeyen, medeniyet inşa eden insanların oluşturduğu kentler ve yapılar gösterdi ki, ilk dönem insanı sanıldığı gibi ilkel değildir. Hatta bu insanlar, birbiriyle etkileşim içinde yaşayan, ticaret yapabilen ve inançları uğruna fedakârlıklar yapan üstün varlıklardır. Güven Arsebük'ün dönem insanına "İnsan gibi insanlar" kanısına varması (Arsebük, 2012: 47) da bu düşünceyi destekler niteliktedir. Aslında 19.yy'da beri tespit edilmiş olan çok sayıda Paleolitik zamana ait mağara resmi, sanatsal ve dini objeler, mağara içerisinde en özel yere törenlerle defnedilen insan iskeletleri insanlık tarihi hakkında bazı yargılarda bulunmaktadır. Mühendislik ve kimya bilgisine hâkim, hayvan ve insan anatomisini bilebilen ve

yaşamlarını kendi istedikleri şekilde düzenledikleri bilinen toplumların gündelik yaşamında kullandıkları tüm argümanlar onların yaşamları ve düşünceleri hakkında gerçek bilgileri vermektedir. Bu sebeple Paleolitik Çağ'ı bilmek sonraki dönemleri anlamayı kolaylaştırır. Doğum, ölüm, ölümden sonraki yaşam, dini ritüeller, seçkin bireyler, soyut düşüncenin ürünü sayısız materyaller, yaratıcı, doğaüstü varlıklar, teolojik ve metafiziksel durumlar bir bütün halinde Paleolitik Çağ dini yaşamına dair temel olgulardır. Ruhani derinliğin teslimiyetle birleştiği bu dönemin insanı için, ölen yakınlarının ve seçkin kimselerin ruhlarının nereye gittiği ve yaşayanların dünyasına ne denli tesir ettiği her daim sorgulanan meselelerdendir. "Ben kimim? Nereden geldim? Nereye gidiyorum? Ölen atalarım nereye gitti?" gibi sorunsallar üzerinden varılan noktada insanların zihin dünyasında oluşan algı günümüz toplumlarının dini düşüncesini de şekillendirmiştir. Bu doğrultuda atalar kültü üzerinden tüm dini işleyişlerin esas gayesi öteki dünyayı ve mevcut dünyayı kontrol altına alma ve gereksinimlerini yerine getirmedir. Son yıllarda yapılan kazılarda elde edilen buluntular, dünyanın farklı yerlerindeki Paleolitik dinine ait kalıntılar, mezarlar ve mağara resimleri paradigmalardan değişmesine yol açmıştır. Bazı bilim çevrelerinin ilk etapta bu kalıntıların dini tarafının kabulüne karşı direnç göstermiştir. Hatta Paleolitik insanının bu kadar stilistik resimleri yapamayacağına olan inançları oldukça güçlü olduğundan Altamira başta olmak üzere İspanya ve Avrupa'nın farklı yerlerindeki Paleolitik mağara resimlerini bir müddet sonra kabul etmişlerse de bu resimleri en nihayetinde totemistik düşüncelerin ürünü olarak yaftalamışlardır (Trigger, 2009: 155). Tarihi bir sürecin yorumlanmasında çizgisel, ilerlemeci bir bakış açısı, tek bir düzlemden bakarak toplumların ve toplumların dini yaşantılarını tek bir saik üzerinden anlamlandırma yanılığı, ötekileştiren ve indirgeyen metotların oluşumuna açmaktadır.

Paleolitik Çağ insanının din algısı, ölüme bakışı, öteki dünya kavrayışı ve Tanrı kabulü, kutsal mekân ve ritüel döngüsü, ibadetleri, düşünceleri ve sosyal hayatın şekillenmesinde bu düşüncelerin rolü, o toplumun dini fenomenlerini belirler. Bu fenomenler içerisinde atalar kültü/ ataya saygı dini fenomenler içerisinde ölümden sonraki hayat kategorisinde anılabilir. Paleolitik insanının düşünce dünyasında ölüm salt bir yok oluş ya da maddi dünyadan kopuş olarak algılanmamıştır. Bilakis, ölüm; bir son olarak görülmemiş, ölen kişilerin ruhları bir yerlerde ancak yaşayanlar ile her an berabermişçesine algılanmıştır. Söz gelimi, ölen yakınının ruhunun öteki dünyada rahat edebilmesi, yaşayanlara olumsuz anlamda etki etmemesi ve somut dünyada desteğe ihtiyaç duyulduğunda gelmesi adına yapılan bazı dini ritüeller bulunmaktadır. Atalar, Paleolitik dünyada bir yaratıcı olarak görülmeseler de olağanüstü yetkilerle donatılmış ve maddi dünyaya etki yetkisine sahip bir güç olarak kabul edilmiş olmalıdır. Çünkü bu algının yansımaları arketipsel olarak günümüz yerli kabilelerinde ve hatta modern olarak tabir edilen günümüz dünyasında da görülmektedir. Öte yandan ilk zamanlarda yaşayan insanların ölüye olan saygısı hayaller ve imgelemler ile daha da güçlenmiş, belirli bir toplanma alanı ve daimi bir yerleşim alanı fikrini zaruri olarak akla getirmiştir. Ölen ecdadın ruhlarıyla iletişime geçmek, onları teskin etmek ve onlara kalıcı bir mekân sağlamak adına mağaralar ile atalar arasında ilişki kurulmuştur (Mumford, 2007: 17). Ölen yakınları ile uzaklaşmak istemeyen insanlar, mezar alanlarını da yerleşim yakınlarına konumlandırmış, bu süreç yerleşik hayata doğru akış göstermiştir. Yaşayanlardan önce ölenlerin toplandığı alanların kurulduğu fikri önemlidir. Nitekim mülkü olmayan halklar için ölüm ve yeniden doğum arasındaki ilişki hep eksik kalacağından ölümler ile ilişkilendirilecek her şey bir şekilde eksik kalacaktır. Bu sebeple ölüm ve yeniden doğum, dolayısıyla atalar ile anlamlandırılacak tüm işleyişlerde aşkın otoriteyi göz önünde bulundurmamak gerektiğinde ölümlerin yerleştirildiği alanlar bir şekilde yaşayanlar ile eşleştirilmiştir (Brown, 1995: 5-6).

Paleolitik insanının düşünce mantalitesi şimdiki insandan aslında çok da farklı değildir. Bu insanların algısında, doğa olayları, anlamlandıramadığı bazı durumlar, evrenle alakalı sorunsallar,

baharın gelişi, etrafın yeşermesi, üreme, ölüm ve ötesi hep bir merak konusu olmuştur. Bu kozmik algoritma içerisinde, insanın özne yani fail olarak rol aldığı bu düzende, her şey devam etmek zorundadır. Durağanlaşan her ne varsa adeta bir tehlike olarak algılanmıştır. Bundan dolayı sürekliliği sağlamak ve akışı devam ettirmek için çok farklı ritüeller yapmışlardır. Esasında bu ritüeller bir nevi teşekkürdür. Av için, felaketlerden kurtuluş için, yeni doğan bir çocuk için ya da çevresel diğer etkenler için. Bu ritüeller Paleolitik dünyada mistik ve olağanüstü kabul edilen kutsal yapılar içerisinde yapılmış olması da ayrıca olayın anlamlandırılması açısından önemlidir. Özellikle mağara resimlerinin olduğu alanların kullanılmış olması, ritüelin etkisini arttırmaya dönük girişimlerdenidir. İnsanları bir arada tutan bu ayinler arasında kefarete adakları, gün dönümleri, ay dönümleri, erginlenme törenleri, düğün, ölüm, birlikte yemek yemek, afet ve doğa olayları gibi pek çok fenomen gösterilebilir (Whitehouse ve Hodder, 2018: 70). Odağımızdaki ritüeller genellikle dini karakterli olanlardır. Bu tarz ritüeller arasında en yaygın olanı ölüm ritüelleridir ve bu ritüellerin önemli bir kısmı atalar ile ilişkilendirilebilir. Düşünceye göre ölen kişi zaten çok uzaklaşmamaktadır ve bedene yakın durmaktadır. Bu düşünce, Paleolitik Çağ'da mağara içine defin, Neolitik Çağ'da yerleşim içine defin uygulamasının yerleşimine imkân sağlamıştır. Ölen atalarını kızdırmamak ve öteki dünyadaki yerini sağlamlaştırmak, itibarını düşürmemek ve gerektiğinde yardıma çağırmak için yapılan bazı ritüeller ile birlikte tarihsel süreç devam etmiştir. Bu ritüeller arasında beden modifikasyonu, kafatasının alınması, iskeletin boyanması, armağanlar bırakılması, arkasından yemek verilmesi, ölen kişi adına kurban kesilmesi, maske ile ritüellerin etkisinin artırılma girişimleri, davul, kostüm, melodi ve diğer ritüel nesnelere ayinler yapılması, kutsal kabul edilen hayvanları mezara armağan olarak bırakma sayılabilir. Ölen kişinin ruhu için yılın belirli dönemlerinde yapılan bu ayinlerle akış sağlanmış, atalar ile irtibata geçilmiş ve onlar memnun edilmiş olmalıdır.

Paleolitik Çağ'ın kendi içerisindeki zamansal döngüsündeki kıvrımlar, tarihsel süreçte önemli bir fenomen olan insana ve onun kutsal olgularına dair izler taşımaktadır. Bu izler içerisinde çok önemli olan ve insan düşüncesinin de adeta bir yansıması olarak sanki ana rahmi gibi düşünülen ve kutsanan mağaralar, öteki dünya anlayışının ve dolayısıyla atalar ile irtibatın da bir aşaması olan ölüm uygulamaları, diğer maddi kalıntıların bir adım ötesinde tarihe katkı sunmaktadır. Paleolitik insanının zihin dünyasındaki netlikler, manevi dünyasındaki belirlilikler ve sosyal hayattaki sistematik düzen Paleolitik insanı hakkında kapsamlı verileri beraberinde getirmektedir. Özellikle son yüzyıldaki arkeolojik kazılar neticesinde elimize ulaşan veriler incelendiğinde, oldukça bilinçli, inanan, manevi olguların farkında ve hatta hayatın eksenine inançsal değerleri yerleştiren insan ile karşı karşıya kalındığı görülecektir. Mağara resimleri, sembolik ifadeler, soyutsal ürünler, ölüm ve yeniden doğum ile ilgili düşüncüler esasında insanın “Neden varım? Nereden geldim ve nereye gideceğim?” sorularının cevabını taşımaktadır. Bu sorunsallar ve cevaplar yumağı içerisinde, atalar ile ilgili bir açık kapı bulmak oldukça zordur. Bu sebeple on binlerce ya da yüz binlerce yıllık maddi kültür, kolektif hafıza ve kültürel miras, disiplinlerarası etkileşim ile birleştiğinde odak noktasını oluşturmaktadır. Öte yandan hem ölüm hem de kutsal mekân bağlamında atalar ile olan irtibatı sorgulamak dönemi anlamak açısından önem taşımaktadır.

Mağaraların, mistik ve dünyevi tarafları vardır. Paleolitik Çağ'da da mağaralar, insanların barınma, korunma ve toplanma alanları olduğu gibi ruhani derinliğe ulaşılan bilince dönük eylemlerin gerçekleştirildiği ve atalar ile bağın çeşitli ritüeller ile sağlandığı alanlardır. Bu bağın kurulabilmesi için dini kökenli ritüellerin varlığına ihtiyaç vardır. Mağara resimlerindeki sembolizm üzerinden kurulabilecek bu bağa dair dünyanın farklı yerinde çok sayıda Paleolitik resim tespit edilmiştir. Paleolitik Çağ resimleri, din-sanat-insan üçgeninde oldukça önemli bir konumdadır ve insanlık tarihine olan bakışı değiştirmiştir. Mithen'in bu değişen bakış ile alakalı; “Bir eliyle baltasını diğer eliyle karısını saçlarından tutarak sürükleyen kaba ve vahşi görünümlü mağara adamı imajı artık

geride kaldı. (Mithen, 2019: 160)” demiştir. Öte yandan aynı yazarın bahsettiği dört zihinsel modülü (toplumsal zekâ, teknik zekâ, doğal tarihi zekâsı ve sosyal zekâ (Mithen, 1999: 85-95) fitratında barındıran ve her biri zihinsel farkındalığın ürünü olan mağara resimlerinin taşıdığı anlamı bilmek Paleolitik Çağ dinini anlamak demektir. Bu resimlerin yapıldığı mağaraların konumları, kutsallıkları ve taşıdığı sembolik manaları anlamlar oldukça önemlidir. Her şeyin bir nizamda olduğu Paleolitik Çağ’da mekânların seçiminden çizimlere kadar her şey planlı olarak yapılmıştır. Mağaranın tavanına, derinliklerine, kuytu alanlarına, en derin geçitlerine yapılan olağanüstü çizimlerin bir anlamı olmalıdır. Bu anlam salt avlanma ritüeli ya da maddi kaygılardan müteşekkil olamaz.

Paleolitik Çağ’da dünyanın farklı noktalarında benzer sembolik karakterler ve düşünceler üzerine inşa edilen mağara resimlerinde atalar kültü ile eşleştirilebilecek bazı resimlerin olduğu düşünülmektedir. Elbette ki bu resimlerin yapılaş amaçlarını tam anlamıyla bugünden bilebilmek oldukça zordur. Ama karşılaştırmalı metotlar üzerinden bakıldığında resimlerin maddi beklentiler için yapıldığını söylemek mümkün görünse de bu düşüncenin ötesinde daha çok manevi düşüncelerin ürünleri olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle yaşam alanlarının dışında kutsal mekân fonksiyonu taşıyan ve ritüellerin ana merkezi olan bu alanlarda yapılan, mağaranın doğallığını, boyaların manevi karşılığını ve resimlerin işleme noktalarını büyük bir ustalıklı hesap eden Paleolitik insanı, oldukça profesyonel iş ortaya çıkarmıştır. Hayvan ve insan tasvirlerindeki mükemmel belirginlikler, ne istediğini bilen insan profili ve dönem açısından soyut ifadeler dönem için oldukça önemlidir. Resimlerin hazırlanış sürecindeki titizlik sembolik öneme sahip boyalara da yansımıştır. Bazı renklerin ölüm ile eşleştirildiği antik çağda kırmızı rengin özellikle yeniden doğum ve bereket ile ilişkili olduğu düşünüldüğünden neredeyse bütün mağaralarda baskın renk olarak kırmızının kullandığı görülmektedir (Kolonkaya-Bostancı, 2012: 29). Bu renklerin kullanımı ile ataların ruhlarının memnuniyeti ve ritüele katkı amaçlanmış olmalıdır. Çünkü bu rengin kullanımı hem mekânların kutsallığına katkı sağlayacak hem de ölüleri güvende tutarak onlara güç devşirmeye yardımcı olacaktır. Ölümlerin buldukları yerlerde huzur içinde yaşaması önemlidir. Uzak geçmişte yaşayan insanların, atalarının ruhlarının esasında ölümden sonra yok olmadığı aksine tinsel bir varoluşun yeni bir başlangıcı olarak ölümü kabul ettiği bilinmektedir. Bu sebeple doğum, ölüm ve yeniden doğum aynı gizemin üç ayrı parçası olarak algılanmıştır (Eliade, 2019: 174). Hem sembolizmin hem de renklerin söz konusu algıdaki yerinin varlığı etnolojik verilere dayanarak ifade edilebilir.

Zihinsel imgelem ile maddi dünya arasındaki bağlantıyı bilebilme, ruhlar dünyası ya da paralel bir varoluş durumunu düşünebilme ve iki ya da üç boyutlu imgeler arasındaki bağlantıyı kurabilme insanın özelliklerindedir (Lewis-Williams,2019: 90-91). Resimlerin her birinin düşünüş aşaması, yapılaş, yapan kişilerin toplumdaki rolü, kullanılacak boyalar, sembolik hayvanların ustalıklı işlenmesi esasında bunun göstergesidir. Sözü edilen resimler içerisinde soyut bazı sembollerinin ve çeşitli hayvan betimlemelerinin yanı sıra insan figürlerinin de resmedildiği görülmektedir. Bu figürlerin geçmişte manevi önder/kutsal kişi/ata gibi kişilere ithafen yapıldığı söylenebilir. Örneğin, Altamira Mağarası’ndaki en derin geçitlerden biri olan atkuyruğunda çizilmiş iki adet insan yüzüne benzer çizim vardır. Bunlar adeta maske takmışçasına betimlenmiştir. Oldukça etkileyici olan bu çizimler gizemli varoluşları akla getirmektedir (Lewis-Williams, 2019: 112-113). Öte yandan Fransa’da bulunan Les Trois Freres veya Mabel olarak isimlendirilen mağaranın içerisinde av ritüellerinin ve diğer ritüellerin yapıldığı düşünülmektedir. Farklı betimlemeler ve kombinasyonlar arasında bir tanesi oldukça dikkat çekmektedir. Bir şamanı ya da din adamını betimleyen insana benzeyen motif antropomorfik bir görünümde ve yarı insan yarı hayvan bir şekilde çizilmiştir. Baş kısmında geyik boynuzu vardır (Campbell, 2016: 285-286). Benzer bir çizim Fransa’da 17.000 yıllık olduğu sanılan Lascaux Mağarası’nda da görülmüştür. Kuş başlığı ve kuş ellerine benzer bir

şekilde adeta ayini yönetirmişçesine görünen bu tasvir antropomorfik tasvirdir. Av sahnesinin betimlendiği resimde bir de kuş figürü dikkat çekmektedir. Tasvirin belden yukarısının kuş, alt kısmının ise insan olması ve cinsel organının uyarılmış bir şekilde çizilmesi, koruyucu bir ruhun olduğuna yorumlanmış -ata ruhu olması ihtimal dâhilindedir- ve bu seçkin kişinin ölüm anında kuş kisvesine bürünüp bu dünyadan ayrıldığı ileri sürülmüştür (Lewis-Williams, 2019: 112-113).

Bu tür çizimler kutsal sayılan hayvanların kılığına giren ata ruhlarına fiziksel bir görünüm sağlamak için yapılan çizimler olabilir. Mesela Sibirya’da şamanların kılavuz hayvanı kutsal kabul edilen kar tavuğudur ve bir şaman öldüğünde kar tavuğuna dönüşmektedir (Kolonkaya-Bostancı,2019: 61). Toplumların inanç dünyasının arketiplerinin nesilden nesile devam edebileceği göz ardı edilmemelidir. İnsan hafızası köklü olanı unutmaz ve esas olan hayatın ve uygulamaların devam etmesidir. Kesintiye uğramamasıdır. Bundan dolayı tarih öncesi insanının mağara çizimlerindeki insan figürlerinin, soyut ve sembolik çizimlerin ölen kişinin ruhuyla ve atayla ilişkisi olmalıdır. Günümüzde Soloman Adası’nda yaşayan Kwaio insanlarındaki atanın hayatın her alanına olan etkisine inanılması, Afrika yerlilerinde olan atanın dünyanın gerçek sahibi olduğu kabulü bunu göstermektedir. Bu şekilde ataların hatırlanması, kültürel gelenekler içerisinde ataya yer verilmesi, sanatsal eserlere tasvirlerinin yapılması ile atanın yeniden yeryüzünde doğumu arasında bağ vardır. Ayrıca atanın koruyucu ruh anlamında hayvanın kılığına girerek toplumun maddi meselelerine katkı sağladığı da düşünülmektedir (Kolonkaya-Bostancı, 2019: 65). Konuyla alakalı olarak seçilen son örnek de Cosquer Mağarası’dır. Çok sayıda el izinin mağaranın duvarına işlenmesi bir yana bu ellerin yarısından fazlasının bazı parmaklarının eksik olması araştırmacıları hayrete düşürmüştür. Bunun bilinçli bir uygulama olduğu noktasında şüphe yoktur. Adeta eksik parmaklarla ve el şablonlarıyla birilerine mesaj vermişçesine ustalıklı işlenen bu tasvirlerin ataların ruhları ile olan iletişimde sembolik dil ya da inançsal bir gereklilik olabileceği düşünülebilir. Benzer uygulamayı Endonezya’da Dani kabilesinde de görmekteyiz. Kabilenin üyeleri ölen her yakını için parmağının bir boğumunu kesmek suretiyle ölen atalarına mesaj vererek üzüntülerini dile getirerek ayin yapmaktadırlar (Winsto, 2018: 58; Curtis, 2017: 243; Otte, 2019: 70). Tarihsel hafızanın yansıması olarak görülebilecek bu uygulama Cosquer ile benzerliği ile oldukça dikkat çekicidir. Mağaraların kutsal mekân olarak algılandığı Paleolitik Çağ’da yeraltı dünyasında yaşayan ata ruhlarıyla iletişime geçilen önemli merkezlerden olduğu düşünülmektedir. Mağaraların en derinliklerinde yaşayan demonik⁴ güçlerin ya da doğaüstü varlıkların olduğunu bilebilmek gerek sanatsal ve dini nesnelere fazla olmasına gerek mağara resimlerinin çeşitliliğine gerekse ölülerin defin alanı seçilmesine olanak tanımıştır. Yeryüzünün girişine açılan galerileriyle mağaraların yer altı dünyasının girişini oluşturduğuna inanılmaktaydı. Mağaralar, yer altı dünyasıyla temas kurabilmek için önemli bir alandır. Eğer bir kişi mağara duvarına dokunabiliyorsa yer altı dünyasıyla da iletişime geçebilir (Yalçıklı, 2019: 13). Bu alanların derin bilinç değiştirme alanları olduğu, burada yapılan esime törenleriyle insanların transa geçerek ruhlarını kaybedip yer atı dünyasına yolculuk yaptığı söylenmektedir (Clottes- Williams, 1998: 26).

Son yıllarda mağara resimlerini ve sanatın başlangıcını Şamanizm’e bağlama çabaları olmuş, din ve Şamanizm birbiriyle ilintilendirilmek suretiyle medeniyet kurgusu yapılmaya çalışılmıştır (Hoppal, 2015: 15). Anlaşılamayan her şeyi Şamanizm ile anlatmak aslında bir yanılgıdır. Bu konuda Geertz’den alıntı yapan Perrin, oldukça radikal bir yaklaşımı eserine almıştır. Alıntıya göre, “Dinsel geleneklerin özgünlüğü, çoğu kez, din etnografilerinin verilerini cansız kıldıkları animizm,

⁴ Kürşat Demirci, yer altında olan cinni, yarı tanrısal varlıklar, tam doğru bir karşılık olmasa bile cinler, hayaletler, kötü ruhlar için bu tabiri kullanmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Kürşat Demirci, Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş -Tanrılar, Ritüel, Tapınak-, İstanbul, 2017, s.5.

totemizm, Şamanizm ve atalar tapıncı gibi verimsiz tipolojilerle yitip gitmiştir (Perrin, 2003: 9).” Geniş bir kesimde yer bulan köklü bir inanç sistemi olduğunu düşündüğüm Şamanizm’e kaya ve mağara resimlerindeki çizimlerdeki benzerliklerden dolayı yük yüklemek haksızlıktır. İnançların etkileşimleri, çıkış noktasının ortaklığı ve tarihsel akışından dolayı inançların ortak yönlerinin olması kabul edilebilir. Şamanizm de bu yönden değerlendirildiğinde hem Orta Asya kadim topluluklarında hem de Afrika’daki San kabilesindekilerde kaya resimlerinde elde edilen benzerliklerin çözümü ancak Şamanizm üzerindeki köken ve kavramdaki muğlaklığın aşılmasıyla çözülebilir. Ne yazık ki tarih öncesi inançları ile ilgili yaklaşımlar batının ilerlemeci düşüncesini temellendirmek adına Şamanizm temelinde oturtulmaya çalışılmaktadır. İleri sürülen bu savın temelinde “din evrimi” fikrinin olduğunu söylemek mümkündür (Toprak, 2020a: 37-38). Bu sebeple ideolojik önermelerin ötesinde salt doğrusal çıkarımlarla yaklaşımlarda bulunmak daha doğru olacaktır. Hem atalar kültürüne hem de Şamanizm fikrine bu perspektiften yaklaşmak belirli bir dikotominin ve karışıklığın önüne geçilebilir.

Ölüm, uzak geçmişte yaşayan atalarımız için de bir yok oluş değil yeniden doğuş anlamında öteki dünya bilinci çerçevesinde şekillenen kadim bir olgudur. Bu düşünüşte insanın bedeninin biyolojik olarak salt bir yok oluş olmadığı aksine ölen ataların her daim yaşayanlar ile var olmaya devam ettiğine olan inanış, geniş perspektifte o dönemin inancının gerekliliğindedir. Paleolitik Çağ’da da durum aynıdır. Ölümün bilincinde olan ve ayrılma ritüellerine sistematik bir şekilde hazırlayan insan için bu durum gündelik yaşamın merkezinde maddi kaygıların önündedir. Çünkü sorgulayan, araştıran, anlamaya çalışan ve inançsal gereklilikleri ile yaşamsal faaliyetlerini düzenleyen insanın bu algısını küçümsemek, ötekileştirmek ya da görmezden gelmek dönem insanına haksızlık olur. Bu sebeple Paleolitik Çağ atalar kültürüne dair birtakım ipuçlarını anlayabilmek için ölüm uygulamalarına birkaç örnek üzerinden bakmak gerekmektedir. Öte yandan bu örnekler incelenirken ölümlerin yanına bırakılan mezar armağanlarının da ataların bulunduğu dünyayla ya da onlarla kurulması planlanan irtibatla ilgisinin olduğu ortadadır. Bundan dolayı ölüm armağanlarına ve belirli ritüellere özellikle dikkat edilmelidir.

Dünya’daki farklı örneklerine geçmeden önce Anadolu’da Orta, Üst ve Epi Paleolitik, Erken Neolitik zamanlarına denk gelen çok sayıda yerleşim yeri vardır. Marmara, Akdeniz, Güneydoğu Anadolu ve kısmen Orta Anadolu’daki kazısı yapılan yerler arasında çok sayıda taş aletler, hayvan kemikleri, yaşam malzemeleri ile bazı iskelet kalıntıları da tespit edilmiştir. Zamanın oluşturduğu tahribatlardan ötürü günümüze Paleolitik Çağ’a ait pek fazla iskelet kalıntısı ulaşmamıştır. Ulaşanlar arasında Antalya Karain Mağarası’nda bir insana ait alın kısmı, çocuk dişi, insan kafatası, hayvan kemikleri, İstanbul Yarımburgaz Mağarası’nda bir insana ait kemikler bulunmuştur. Antalya Öküzini Mağarası’nda Epi Paleolitik ve Erken Neolitik zamanlarda yaşayan insanlara ait mezarlar bulunmuştur. Bu mezarlarda bazı insanlar hocker biçiminde (yeniden doğumu simgeler) yanında mezar armağanları ile gömülmüştür. (Yalçınkaya-vd, 1998: 49-51; Desti, 2013: 12) hem öteki dünya inancıyla örtüşmekte hem de atalarına olan saygıyı göstermektedir.

İsrail Kebara Mağarası, söz konusu yaklaşıma ilk örneklerden olabilir. Orta Paleolitik zamana denk gelen bu mağara içerisinde beş civarında gömüt bulunmuştur. Bu gömütler mağaranın merkezinde konumlandırılmıştır. Mağaranın kuzey alanında bulunan yetişkin iskeletlerinin yanında bir bebek iskeleti dikkat çekmektedir. Bilinçli bir şekilde defnedilen bu gömütler arasında iyi korunmuş bebek iskeletinin yanında bazı taş nesnelere ve gergedan dişi bulunmuştur. Kafatasının yerinde olmayışının bilinçli bir uygulamanın sonucu olup olmadığı tartışmaya açıktır (Pettitt, 2011: 115). Kafatasının alınması ve yeniden modifiye edilip yürürlüğe konulması ile atalar arasındaki ilişkiye bir diğer örnek ise Almanya’nın Bavyera bölgesindeki Ofnet mezarlığıdır. Farklı cinsiyet ve

yaş gruplarından 40 kadar kafatasının bir çukur içerisinde bilinçli bir şekilde gömülmesi hem ikincil gömüte hem de atalar ile kurulacak irtibat girişimine örnek olabilir (Özbek, 1986: 28-29).

Paleolitik Çağ'da diğer zaman dilimlerinde olduğu gibi ölüm uygulamaları sadece ölen yaşlı, seçkin üyelere değil aynı zamanda bebeklere de uygulandığı görülmektedir. Bu da toplulukların bebekler üzerindeki toplumsal ve dini algısı hakkında bilgi verir. Atalar kültürünün bir amacı da ölen kişinin ruhunun memnuniyetidir. Ölen kişinin yaşının ve cinsiyetinin ötelendiği, ruhunun kutsandığı düşünülmektedir. Bu düşünüşe diğer bir örnek ise İspanya Atapuerca'da Sima de los Huesos (Kemik Çukuru) olarak adlandırılan yaklaşık 14 metre derinliğindeki dar bir kuyu içerisinde bulunan toplu gömütlerdir. Bu depolama alanında insan ve hayvan kemiklerinden oluşan çok sayıda kalıntı vardır. Fosillerin yaklaşık 250 bin senelik olduğu, belirli bir ritüel ile defnedildiği, çukurun bilinçli bir tercih olduğu, hayvan kalıntılarının da sembolik önemi olduğu söylenmektedir. Buna kanıt olarak kemikler arasında ritüel nesnesi olarak kırmızı baltanın bulunması gösterilebilir (Papagianni ve Morse, 2017: 61-64). İtalya'da bulunan Grimaldi Mağarası'nda da benzer bir şekilde iki iskelet hocker pozisyonunda tespit edilmiştir (Giacobini, 2007: 23-24). Oldukça ünlü olan ve birçok uygulamayı barındıran bir diğer kutsal alan Şanidar Mağarası'dır. Günümüzden 60.000 sene öncesine kadar uzanan ve kutsal olarak kabul edilen Şanidar, Irak'ta bulunmaktadır ve Paleolitik Çağ insanların inanç dünyasını anlamamıza oldukça katkı sağlamaktadır. Bu mağara içerisinde bulunan bir mezar bilim dünyasını şaşırtmıştır. Yaşlı bir insana ait olduğu tespit edilen sol tarafına yatırılmış iskelet hocker biçiminde bilinçli bir şekilde defnedilmiştir. Mezarda yatan kişinin seçkin bir kimse olduğu ve çiçeklerle birlikte defnedildiği/uğurlandığı düşünülmektedir ve çiçeklerin özenle yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Arsebük'e göre bu çiçeklerin/şifalı bitkilerin bırakılmasıyla ölen kişinin zaman içinde tekrar iyileşip hayata döndürülmesi amaçlanmıştır (Arsebük, 2012: 42). Uzak geçmişte yaşayan atalarımız için bazı bireyler oldukça kıymetlidir. Bunlar arasında yukarıda örneklerinden anlaşılacağı üzere bebekler olduğu gibi yaşlı ya da engelli kişiler gösterilebilir. Bu kişilerin ritüellerle uğurlanması toplum içerisinde ayrı tutulan, önem sahibi, koruyucu ruhları taşıyabilecek kişilerden olduğu düşünülmektedir. Öte yandan bu örnekler Paleolitik insanının merhametli yönünü gösterdiği için ayrıca de dikkate değerdir (Gourhan Arlette, 1975: 562-564; Uhri, 2014: 29; Insoll, 2004: 30; Pomeroy- vd, 2020: 264).

Paleolitik Çağ'da diğer çağlarda olduğu gibi hayvan sembolizmi ve kalıntıları üzerinden atalar ile bağlantı kurulabileceğini önceki bölümde ifade etmiştik. Ölüm ritüellerinde de benzer bir algının söz konusu olduğu bilinmektedir. Paleolitik insanı için kutsal kabul edilen bazı hayvanların kalıntıları ölümler ile bağlantılı alanlara yerleştirilmiş, onların sembolik öneminden güç alınmaya çalışılmıştır. Bu kalıntıların bir kısmı ölümlerin ardından verilen ziyafetten arda kalanlardan olabileceği gibi bir kısmının da bilinçli bir tercih sonucu ritüelle kutsandıktan sonra bir nevi armağan gibi öteki dünya bilinciyle bırakıldığı düşünülebilir. Özellikle kafatasının bırakılması oldukça ilginçtir. Sembolik olarak bir hayvanın bırakılması ile maddi bir nesnenin hediye olarak bırakılması arasındaki bağlantıyı kurmak zor görünmektedir (Durgun, 2017: 11-27). Bunu bilebilmek için atalarımızın dünya algısını bilebilmek gereklidir. Ancak korku, huşu ve teslimiyet arasında bir algının olduğu kabul edilirse, bu kişilerin bu dünyadan öteki dünyayı şekillendirme amaçlarının olduğunu, atalarını hoşnut edip onların desteğini alma amaçlandığı bu yönde söylenebilir. Paleolitik Çağ'da hayvan-insan ilişkisine örnek olarak gösterilebilecekler arasından Avusturya'da ikiz bebeklerin olduğu ve çok sayıda boncuğun olduğu bir mezardaki mamut kürek kemiği gösterilebilir. İtalya'da ise iki çocuğun olduğu mezara çok sayıda salyangoz konulmuştur (Torrey, 2018: 118-119). Arkaik insan, ata seçiminde kutsanacak kişiyi cinsiyete göre ayırmamıştır. Buna ve hayvan ilişkisine güzel örneklerden biri de Hilazon Tachtit Mağarası'ndaki kadına ait iskelet kalıntısıdır. Bu kişinin önde gelen ve seçilmiş biri olduğu düşünülmektedir. İskeletin yanında kaplumbağa kabuğu, yabani inek,

kartal kemiği, sansar kafatası ve domuz kalıntıları bulunmuştur (Yalçıklı, 2019: 14-15). Fransa'nın önemli Paleolitik yerleşim alanı olan ve çok sayıda Paleolitik kalıntıyı barındıran Dordogne bölgesinde bir mağarada ayı kemiklerinin ölüm ayininde kullanıldığına dair izler bulunmuştur. Mezar etrafına özenle yerleştirilmiş bu kemiklerin simgesel bir yönü olduğu söylenebilir. Öte yandan İsviçre'de taşlardan yapılmış bir sandık içinde 7 adet ayı kafatasının bulunması, bir diğer alanda 6 adet ayı kafatasının bulunması ayı kültü ile ölen kişinin ruhaniyeti arasındaki ilişki olduğunu düşündürmektedir. Özellikle güçlü hayvanların mezarlarda sembolik olarak kullanımı ile hayvanların gücünden yararlanma düşüncesi örtüşmektedir (Campbell, 2016: 366; Örnek, 1971: 98-100; Kolonkaya-Bostancı, 2019: 62). Ayı kültü ile ilgili günümüzde bazı kabilelerde birtakım işleyişler görülmektedir. Aino'ların ayı avlamaları, onu kutsamaları, şenliklerde kullanılması ve kafataslarının özellikle koruyucu bir ruh gibi algılanması ayıya yüklenen sembolik mana ile ilgilidir. Ayının kutsal hayvan olarak görülmesi, onun yakalanıp öldürülmesi ve akabinde etlerinin titizlikle işlenip temizlenmesinden sonra ona yüklenen mana ile ilgilidir (Frazer, 1992: 100). Öte yandan Paleolitik Çağ yerleşim alanları denilince akla ilk gelen bölgelerden biri de Karadeniz'in kuzeyindeki buluntu yerleri gelir. Bunlar arasında Kostenki adlı yerleşimde en az 25.000 yıllık mamut kemiklerinden yapılmış oval biçimli bir yapı bulunmuştur. Yapılar üzerindeki analizlerde mamut kemiklerinin yanı sıra ren geyiği, at, ayı, kurt, kızıl tilki ve kutup tilkisi kemiklerinin de bulunması, yapının barınma amaçlı değil de daha çok ritüel amaçlı kullanılan dini bir alan olduğunu göstermektedir (Özdoğan, 2021: 25). Hayvanların sembolik önemleri ve hayvan kemiklerinin bu tür yapılarda kullanılması akla öteki dünya inancını dolayısıyla atalar ile olan iletişimde bu kemiklerin fonksiyonlarını getirmektedir. Nihayetinde hem hayvanla hem de doğadaki diğer unsurlarla beraber yaşayan insanlar için hayatın devamlılığını sağlamak çok önemlidir ve bu devamlılığın odağında ata ruhları bulunmaktadır. Bu sebeple doğadaki tüm hayvanlar saygıyı hak etmektedir. Yeryüzündeki tüm eylemlerin doğmamış, hayatta olan ve ölmüş olan varlıklar üzerinden devam ettiğine olan inanç bu ritüellerle birleştiğinde ortak zihinsel birliktelik sağlanmış olur (Alıcı, 2020: 162).

Paleolitik Çağ'daki diğer iskelet ve mezar örneklerine de bakıldığında durum aslında pek değişmemektedir. Bilinçli bir şekilde ölüsünü defneden, ritüeller ile ölüm evrelerinin sağlıklı bir şekilde yürümesini sağlayan, ölüsünün yanına çeşitli hediyeler bırakmak suretiyle ölen kişinin öteki dünyasını garantiye alıp bu dünyadan da memnun ayrılmasına katkı sağlayan kadim insanın bilinç ve inanç dünyasındaki bu farkındalıklar Neolitik Çağ'a ve ötesine de sirayet etmiştir. Tüm bu işleyişlerin özünde yatan bir sebep olarak kabul edilebilecek mesele atalarına olan yakın ilgi ve onlarla irtibat kurma kaygısıdır. Sonraki zamanlarda sıklıkla görülecek olan özellikle ikincil ve üçüncül gömütler, kafatası uygulamaları ve modifikasyonlar bunu göstermektedir. Çok sayıda kabile üzerinden yapılan değerlendirmeler benzerlerinin Paleolitik Çağ'a kadar uzanan uygulamalar ile atalar arasında bağlantı olduğunu göstermektedir. Örneğin kurban eylemi ile ata ile olan irtibat eşleştirilmiştir. Bu duygusal bağlılık zaman içerisinde şekil değiştirerek günümüz toplumlarının sosyal ve dini düşüncelerine de yansımıştır (Insoll, 2011: 1043-1045). Dünya üzerinde çok sayıda maddi kalıntı Paleolitik Çağ'ın ölüm uygulamalarının esasında benzer olduğu ortaya çıkarmıştır. Geniş bir coğrafyada yaşayan bu insanların benzer bir düşünce ve inanç yapısına sahip olması ayrı bir tartışma konusudur. Ancak tüm bu belirgin farkındalıklar göstermektedir ki, Paleolitik insanı, inançsal normlarını hayatın merkezine yerleştirmiş ve bu değerler arasında ataların ruhlarına olan saygıyı ise her zaman gözetmiştir. Sembolik öneme sahip çok sayıda hayvan kalıntısı ve nesne varlığı ile atalar arasındaki ilişkisi ve dolayısıyla öteki dünyanın, görünmeyen âlemin ya da ruhlar dünyasının bu düzlemde atalar ile iletişimdeki fonksiyonu oldukça müphem olan konunun daha da anlaşılmasına olanak sağlayacaktır.

Paleolitik Çağ insanının dini algılayışında ve öteki dünya inancında önemli bir role sahip olan ve sonraki dönemlerde de sıklıkla örnekleri görülen mezar armağanları da atalarla kurulacak olan iletişimde önemli bir role sahiptir. Mezar armağanlarının varlığı aynı zamanda oluşturulmaya çalışılan derin metaforik bağlantıların işaretidir. Tarih, değer, inanç, sosyal kimlik ile mezarlara konulan kişisel eşyalar göstermiştir ki gelenek/inanç; siyasi ve sosyal işler ve işleyişler üzerinde etkilidir (White, 2007: 287-288). Bu algı üzerinden Condemi ve Savatier Homo Sapiens adlı kitaplarında “Büyük Adamın Mezarı” olarak tanımladıkları Rusya Sungir Höyük’te bulunan seçkin bireye ve bireylere ait olduğu düşünülen mezarlar tarihöncesi arkeolojisi açısından oldukça önemlidir. Yaklaşık 45 yaşında boğazından yaralanarak ölmüş seçkin bir erkeğe ait beden, yanında 13 yaşında bir erkek ve 9 yaşında bir kız bedeni ile birlikte baş başa vermiş bir şekilde defnedilmiştir. Bedenlerin toprak boya ile boyandığı, özel kıyafetler gömüldüğü ve binlerce boncuğun armağan olarak bırakıldığı bu iskeletler arasındaki çocuk bedenlerinin ölen seçkin erkeğin ardından kurban edilmediği olma ihtimali vardır. Öte yandan bu insanların çıkan bir kargaşadan dolayı öldükleri de söylenmektedir (Condemi-Savatier, 2020: 118-119). Mezara, sembolik öneme sahip hayvanların kalıntılarında yapıma birçok diş (tilki, mamut), bilezikler, kolye, kemer, iğne, silahlar, boynuzdan yapılmış aletler armağan olarak bırakılmıştır. Aynı şekilde engelli bireylerin mezarları da bulunmuş, onlarda da binlerce boncuk armağan olarak yerleştirilmiştir (Trinkaus, Erik- vd, 2014: 18-19; Atakuman- vd, 2019: 89). Tüm bunlar ölünün yaşarken sosyal yerinin ifadesi olabileceği gibi ölümden sonraki hayatta bu sosyal yerinin devam ettirilmesi ile alakalı dini işleyişlerden olabilir. İnançsal gerekliliklerin ve atalara olan saygının bir yansıması olabilecek bu uygulamaların yeniden doğuş ile de ilgisinin olması mümkündür.

5. Sonuç

İnsanın anlam arayışında, geleneksel bağlar, mekânsal farkındalıklar, kültürel kalıntılar, kolektif algılayış ve dini kabullenişler toplumsal dinamikler arasında gösterilebilir. “Varoluşsal anlamlandırmalar” insanlık tarihi için geçerli bir anlamlandırma olmalıdır. Yazısız dönem insanının sorgulayışlarındaki derinlik, basite ya da ilkele indirgenemeyecek kadar önemlidir. Bu doğrultuda ilk dönemlerden günümüze kadar gelen süreçte başat vazifesi gören ve toplumların merkezine yerleşen “din” olgusunu ele alıp, dini faktörleri bilebilmek gereklidir. Dinin kaynağına getirilen yanlı yorumlamaların ötesinde uzak geçmişte yaşayan atalarımızın hayatını şekillendiren sistemli bir düzenin varlığı kabul görmektedir. Bu kabullenişte her şeyi yaratan “Yüce Varlık” olgusu daha fazla gündeme gelmektedir. Bundan dolayı tüm dönemlerde olduğu gibi Paleolitik Çağ’da da sistematik bir dini kabulden söz etmek olasıdır. Bu sistem içerisinde her şey belirli bir düzlemde yerli yerine oturtulmuş, atalar kültürünün de bu sistemde dinin bir parçası olarak algılandığı düşünülmüştür. Gerek yerli topluluklarda gerek Paleolitik Çağ’da gerekse günümüz dinlerinde benzer bir algılanışın olduğu aşikârdır. Saygı, hürmet, merhamet, beklenti, korku, huşu, teslimiyet gibi hisler, insanın ölmüş yakınlarına ve seçkin bireylere ait bakış açısını şekillendirmiştir. Antik Çağ insanının ritüeller, merasimler, törenler ve diğer birtakım işleyişler ile ölüsünü uğurlaması, ölen sevdiğinin ardından kurban kesmesi, ölüsünün ardından dini muhtevaya sahip törenler düzenlemesi, törene katılanlara ziyafet vermesi, ölen yakınlarının bedenlerine bazı işlemlerde bulunması, mağaraya ve taşlar üzerine semboller yoluyla anlatılar gerçekleştirilmesi ölüsüne olan saygısından ve inancına olan bağlılığındandır. Gelenekle olan bağda köprü vazifesi gören atalar ile kurulan olası münasebetler toplumsal dinamikler için belirleyicidir. Atalara karşı saygı, merhamet ve huşu eksenli bir yaklaşım olduğu düşünülmektedir. Bilhassa, atalar kültürü olarak kabul edilen ve bazı kesimler tarafından atalara tapınım olarak yansıtılan bu dini işleyiş, öz itibarıyla dinin kaynağını

teşkil edemez. Nihayetinde dinin kaynağı olarak gösterilen atalar kültünün ancak dinin bir parçası olabileceği sonucuna varılmakta ve “Atalara Tapınım” fikrinin mümkün olmadığı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Alıcı, M. (2020). Afrika yerel dinlerinde hayvanlar, *Kutsal ve Hayvan*, Edt: Süleyman Turan, Ankara: Nobel Yayınları.
- Alptekin, C. (1991). Ata, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.4. İstanbul, 1991, 32.
- Arsebük, G. (2012). *Tarihöncesi dönemden bazı yansımalar*, İstanbul: Ege Yayınları.
- Arlette, L. G. (1975). The flowers found with Shanidar IV: a Neanderthal burial in Iraq,, *Science*, Vol. 190, Issue 4214, 562-564.
- Arslan, H. (2016). Afrika topluluklarında atalar kültürünün önemi ve işlevi, BÜ. *İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, 27-28.
- Atakuman, Ç.- Karakoç, M.Gemici, H.C. (2019). Ölüyü gömmek ya da gömmemek: Paleolitik Çağ'da bedeninin nesnellığı ve mekânsallığı, *Arkeoloji'de Ritüel ve Toplum*, TAS 5, (Edt. Çiğdem Atakuman), İstanbul: Ege Yayınları.
- Aydın, M. (2018). *Ana hatlarıyla dinler tarihi- tarih, inanç, ibadet*, İstanbul: Ensar Yayınları.
- Bellah, R. N. (2011). *Religion in human evolution -from the paleolithic to the axial age-*, London: The Belkna Press Of Harvard University Press.
- Brown, J. (1995). On mortuary analysiswith special reference to the saxe-binford research program, *Regional Approaches to Mortuary Analysis*, Edt. Lane Anderson Beck, Springer Science , NewYork: Business Media.
- Campbell, J. (2016). *İlkel mitoloji- Tanrı'nın maskeleri-*, İstanbul: Islık Yayınları.
- Childe, G. (2009). *Tarihte neler oldu?* İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Clottes J.- Williams, J. D.L.(1998). *The shamans of prehistory : Trance and magic i n the painted caves*, New York: Harry n. Abrams, inc., Publishers.
- Condemi, S.- Savatier F. (2020). *Homo sapiens- süreden devlete bir milyon yıllık serüven-*, İstanbul: Say Yayınları.
- Curtis, G. (1991). *Mağara ressamları*, İstanbul: Redingot Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2012). Arkeolojik kazı sonuçlarına göre türklerde mezarlara at gömme geleneği, *Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Tarih ve Medeniyetler Tarihi Bildiriler*, Volume I, Ankara, 1058.
- Demirci, K. (2017). *Eski mezopotamya dinlerine giriş – tanrılar, ritüel, tapınak-*, İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Demirci, K. (2021). *Dinler tarihinin meseleleri*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Desti, M. (2013). *Anadolu uygarlıkları*, Ankara: Dost Yayınları.
- Dilek, İ. (2020). Kült kavramı ve söz kültürü. *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* ,95, 47-77.
- Durgun, P. (2017). Human-animal interactions in anatolian mortuary practices, *Chronika* , 7, 11-27.
- Durkheim, E. (2005). *Dini hayatın ilkel biçimleri*, İstanbul: Ataç Yayınları.
- Eliade, M. (2019). *Kutsal ve kutsal- dışı- dinin doğası-*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Eliade, M. (2017). *Dinler tarihine giriş*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Frazer, J. G. (1992). *Altın dal-dinin ve folklorün kökeni*, İstanbul: Payel Yayınları.
- Geertz, C. (2007). *Yerel bilgi*, Ankara: Dost Kitapevi.
- Gennep, V. A. (1960). *The rites of passage*, United States Of America: The University of Chicago Press.
- Giacobini, G. (2007). Richness and diversity of burial rituals in the upper paleolithic, *Diognes*, 54(2), 23-24.
- Güngör, H. (2010). Şamanizm, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, C.38, 326.
- Hoppal, M. (2015). *Şamanlar ve semboller-kaya resmi ve göstergibilim-*, İstanbul: YKY Yayınları.
- Insoll, T. (2011). Ancestor cults, (In), Insoll, T. (ed.). *Oxford Handbook of the Archaeology of Ritual and Religion*. Oxford: Oxford University Press.
- Insoll, T. (2004). *Archaeology, ritual, religion*, London: Routledge.
- Karslı, İ. H. (2013). *Kutsal kitaplara göre din adamı*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kerrigan, M. (2018). *Ölümün tarihi*, İstanbul: Paris Yayınları.
- Kolonkaya- Bostancı, N. (2012). Anadolu'da erken prehistorik dönem kırmızı aşı boyası kullanımı, *Anadolu/Anatolia*, S.38 29.

- Kolonkaya- Bostancı, N. (2019). Paleolitik çağ toplanma alanları ve ritüeller, *Arkeoloji'de Ritüel ve Toplum*, TAS 5, (Edt. Çiğdem Atakuman), İstanbul: Ege Yayınları, 61.
- Bloch, M. (1992). *Prey into hunter: the politics of religious experience*, Cambridge University Press, 54.
- Mithen, S. (1999). *Aklın tarihöncesi*, Ankara: Dost Yayınevi.
- Morris, B. (2004). *Din üzerine antropolojik incelemeler*, Ankara: İmge Kitapevi.
- Mumford, L. (2007). *Tarih boyunca şehir- kökenleri, geçirdiği dönüşümler ve geleceği*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Otte, M. (2019). Anadolu'da Paleolitik sanat, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, S.67, İstanbul, 70.
- Otto, R. (2014). *Kutsala dair*, İstanbul: Altıkkırkbeş Yayınları.
- Örnek, S. V. (1971). *100 soruda din, büyü, sanat, efsane*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Özbek, M. (1986). Çayönü yerleşmesindeki kesik insan başları, *2. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 28-29.
- Özbek, M. (2019). *50 soruda insanın tarihöncesi evrimi*, İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- Özdoğan, E. (2021). *Yerleşikliğin tarihi bağlamında kentleşme*, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, S.78, İstanbul, 25.
- Papagianni, D. – Morse, M. A. (2017). *Neanderthal*, Ankara: Trend Yayınları.
- Perrin, M. (2003). *Şamanizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pettitt, P. (2011). *The Paleolithic origins of human burial*, Londra: Routledge.
- Pomeroy, E.- vd. (2020). Issues of theory and method in the analysis of paleolithic mortuary behavior: A view from shanidar cave, *Evolutionary Anthropology*, Vol. 29, Issue 5, 264-279.
- Pritchard, E.-E. (1998). *İlkelerde din*, (çev. H. Portakal), Ankara: Öteki Yayınevi.
- Renfrew, C.- Bahn, P. (2021). *Arkeoloji anahtar kavramlar*, (çev. S. Somuncuoğlu), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rox, J. P. (1999). *Altay Türklerinde ölüm*, (çev. A. Kazancıgil), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Schimmel, A. (1999). *Dinler tarihine giriş*, İstanbul: Kırkambar Yayınları.
- Shults, L. (2018). Spiritüel dolanıklık: Çatalhöyük'te dinsel sembollerin dönüşümü, *Uygurluğun Doğuşunda Din- Çatalhöyük Örneği-*, (Edt. John Fred- Ian Hodder), İstanbul: Alfa Yayınları, 134.
- Spellman, W.M. (2020). *Ölümün kısa bir tarihi*, İstanbul: Tellect Yayınları.
- Spencer, H. (2009). *First principles*, New York: Cambridge University Press.
- Toprak, B. (2020a). Şamanizm: Muğlak bir kavramın anatomisi, *Milel ve Nihal*, C 17, S.1, , 37-38.
- Toprak, B. (2020b). *Din arkeolojisi ve göbekli tepe -disiplinlerarası eleştirel bir yaklaşım-*, İstanbul: MilelNihal Yayınları.
- Toprak, B. (2021). Müphem bir kavram olarak "ilkel": Barbarlık ve bilgelik arasında değişen algılar, *İnsan ve Toplum*, C.11, S.4, 114-115.
- Torrey, E. Fuller (2018). *Beynin Evrimi ve Tanrıların Ortaya Çıkışı- İlk İnsanlar ve Dinlerin Kökeni*, İstanbul, Paloma Yayınları.
- Toynbee, A. (2008). *Tarihçi açısından din*, İstanbul: Ufuk Yayınları.
- Trigger, B.G. (2009). *A history of archaeological thought-second edition*: Cambridge University Press.
- Trinkaus, E.- vd., (2014). *The people of Sunghir*, New York, 18-19.
- Tuğrul, S. (2010). *Ebedi kutsal ezeli kurban*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tümer, G. (1991). Atalar kültü, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C.4, İstanbul, 42.
- Tylor, E. B. (1871). *Primitive culture: Researches into the development of mythology, Philosophy, Religion, Art, And Custom*, London: John Murray.
- Uhri, A. (2014). *Anadolu'da ölümün tarih öncesi-bir geleneğin oluşum süreçleri-*, İstanbul: Ege Yayınları.
- White, R. (2007). Systems of personal ornamentation in the early upper palaeolithic: methodological challenges and new observations. In, Mellars, Paul, Boyle, Katie, Bar-Yosef, Ofer and Stringer, Chris (eds.) *Rethinking the Human Revolution: New Behavioural and Biological Perspectives on the Origin and Dispersal of Modern Humans*. Cambridge, UK, McDonald Institute for Archaeological Research, 287-289.
- Whitehouse, H.- Hodder, I. (2018). Çatalhöyük'te dindarlık kipleri, *Uygurluğun Doğuşunda Din- Çatalhöyük Örneği*, (Edt. John Fred- Ian Hodder), İstanbul: Alfa Yayınları, 170.
- Williams, J. D.L. (2019). *Mağaradaki zihin*, İstanbul: YKY Yayınları.

Winston, R. (2018). *Tanrının öyküsü-tanrı mı insanı, insan mı tanrıyı yarattı?*, İstanbul: Say Yayınları.

Yalçınkaya I.- vd. (1998). 1995 ve 1996 yılları Özküzünü kazıları, *19. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 1, Ankara, 49-52.

Yalçıklı, D. (2019). *Anadolu'da Neolitik Çağ'da şaman inancı*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Entry

19. and 20. the theory of basing the source of religion on the "Cult of Ancestors", one of the attempts of the West to find a source for religion that emerged with positivist influence in the centuries, has lost its validity today. However, many scientists who were influenced by this ideological idea claimed that people developed faith through nature, spirit, totem or ancestor. In this study, the quest for meaning in existential propositions accompanied by some ancestral human respect is detected as systematic problems and worshiped God, if this relationship is respect, love, compassion, and other applications that is shaped within the framework of the world showing a nested view of death is depicted. Although this concept, which is the interlocutor of expectations such as admiration, deep respect, warm approval, has different equivalents in different languages, the equivalents such as "worship", "worship", "ancestor worship" are quite problematic. Of course, funeral rites, some rituals, offerings and banquets are performed after the deceased loved ones. But this should not mean ancestor worship. These practices do not cover the meaning of worship in its entirety. Worship mainly consists of the sum of a number of rituals that a person has to perform under certain conditions and are ceremonies with periodic repetitive characteristics. All this strengthens the connection with the sacred forces on which people depend. Birth, marriage, puberty and other important events require a number of rituals. However, this does not mean worship. The first of the two elements that constitute the focus of the study is that Paleolithic man is not primitive, backward, rude as it is reflected. Cave paintings and artistic/religious objects can be shown as proof of this. Another important issue is that the Paleolithic Age is the most difficult time period to understand. As a method, making inferences through today's indigenous tribes, local religions, divine religions and social, anthropological and archaeological remains is the only method. For this reason, it is necessary to investigate both these ways and the religious practices of the Neolithic Age, which is the closest age to the Paleolithic Age. Of course, it is possible that everything required by religion and religion in this complex and perfect ongoing history of man will be reflected in societies from generation to generation. For this reason, it is necessary to know the concept of religion in the life of societies. In addition, thinking about what the other world is like and what awaits the dead there has brought about some religious activities in all societies. The belief that the deceased relatives do not disappear, that they live in an unknown realm and that they will intervene in the world of the living and shape this world for good or evil is considered an ancestral cult and its existence is observed in most societies and belief systems to this day. Although the threshold of respect for ancestors differs from society to society, the attitude towards these deceased people is similar. Because both the negative interference of these people in this world should be prevented and their place in the world of the dead should be fixed. If necessary, he should run to help when called for help, protect from evil spirits and trouble, calamity or disasters. Although these people are not Gods, they are considered supernatural beings with superpowers. These examples can be seen in societies where there is a concern about communication with ancestors.

Method

In this study, with these and similar approaches, the cult of ancestors, the requirements of communication with ancestors, the possibility of this in the Paleolithic Age and the perspective of modern societies on the people of this period have been questioned. While questioning this possibility and perspective, first-hand sources were preferred, the approaches of the theory holders were revealed, and the perspective of people in different disciplines was examined. On the other hand, cave paintings and archaeological and anthropological data on death in the Paleolithic Era were studied. The information about what the cult of ancestors is and how it is perceived and its counterpart in societies have been questioned and some inferences have been made.

Result

Traditional ties, spatial awareness, cultural relics, collective perception and religious acceptance can be Deciphered among the social dynamics in the human search for meaning. "Existential significations" should be a valid signification for human history. The depth of the ancient man's interrogations cannot be reduced to simplicity or principle. In this direction, it is necessary to know the religious factors by considering the phenomenon of "religion", which has served as the dominant in the process from the first periods to the present and has settled at the center of societies. Beyond the ideological interpretations brought to the source of religion, the existence of a systematic order that shapes the life of ancient man is accepted. In this acceptance, the belief in the phenomenon of the "Supreme Being" who created everything is increasing more and more. Therefore, as in all periods, it is possible to speak of a systematic religious acceptance in the Paleolithic Age. Within this system, everything was placed in its proper place on a certain plane, and it was seen that the cult of ancestors was perceived as a part of religion in this system. It is obvious that there is a similar perception both in indigenous communities in the Neolithic Age and in today's religions. Feelings such as respect, reverence, compassion, expectation, fear, awe, surrender have shaped the perspective of a person's deceased relatives and distinguished individuals. It is from the respect of the ancient people for the dead and their devotion to what they believe that the ancient people send off their dead with rituals, ceremonies, ceremonies and other procedures, sacrifice, give feasts, arrange ceremonies after their death, perform operations on the bodies of deceased relatives, perform narratives through symbols in the cave and on stones. The possible relationships established with the ancestors, who serve as a bridge in the connection with tradition, are decisive for social dynamics. It is thought that there is an approach based on respect, compassion and awe towards ancestors. In particular, this religious process, which is considered to be the cult of ancestors and reflected by some segments as ancestor worship, cannot be the source of religion in essence. In the end, it is concluded that the cult of ancestors, which is shown as the source of religion, can only be a part of religion, and the idea of "Ancestor Worship" is considered impossible.